הקדמה על תורת ארץ ישראל

"יהי רצון מלפניך ה' אלוהי, שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא על מותר אסור ועל אסור מותר, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך".

כל מה שאכתוב כאן, התחיל מכך שכתבתי הדברים לעצמי כדי לעשות סדר בצורת הלימוד. אך, אני חושב שיש בדברים הכתובים בהקדמה ובמאמרים כדי לעמוד על כל שלבי הלימוד שבתורת ארץ ישראל, כיצד ניתן ללמוד בצורה זו וכן כיצד ניתן להגיע לדבר ה' המופיע מתוך הסוגיה.

רבות נכתב על תורת ארץ ישראל בדורות האחרונים, בדרך לימוד זאת הדברים נשמעים עמוקים, ונותנים עוד רובד של משמעות פנימית לסוגיות הנלמדות בעיון. דא עקא, לפעמים התחושה היא שרק ה'גדולים' באמת יכולים ללמוד בצורה זו, ומאחורי אמירה זאת מסתתרת אמירה נוספת: רק כאשר אדם יהיה גדול בעולם המחשבתי, הפנימי, וגדול בעולם הלמדני הלכתי הדברים יתאחדו ויראו לו כאחד. אך אל לנו הלומדים לבוא לאחד ולמזג את העולם ההלכתי והאגדתי במכוון, אין לנו לנסות לסלול[1] מסילות בשביל ללמוד בצורה זו של איחוד ההלכה ואגדה, איחוד של עולם המעשה עם העולם הפנימי, מחשבתי.

עם זאת, הרב קוק קורא לנו לסלול מסילות ללימוד תורת ארץ ישראל.[2] לידיעת דרכי הלימוד בלימוד זה משמעות רבה, כאשר הלומד ידע לשאול את השאלות הנכונות בלימודו, מבטו יופנה בכל העת אחר העומק שבתוך התלמוד. ורק בכך, בעצם ההסתכלות המחודשת על הגמרא, בשימת הלב לפרטים הקטנים המובילים לאותה תורה גדולה, ייפתחו לפני הלומד אוצרות חדשים הנמצאים בין שורות התלמוד.

נפשי נקשרה בדרך לימוד זאת בתחילת שיעור א' בישיבת מעלות. מורי ורבי הרב ויצמן לימד בשיעור הכללי את פתיחת מסכת בבא בתרא על דין השותפין. המסכת נפתחת במשנה העוסקת במספר דינים שנראים במבט ראשון כפרטים טכניים המדברים על הדרך בה יש לבנות את הכותל בין שני אנשים הגרים זה לצד זה, ומתוך דיוק בלשון חז"ל וירידה לדינים בהם הסוגיה עוסקת, צמחה לה משמעות עמוקה ומשמחת. הרגשה של דבר ה' היוצא מתוך ההלכות הקטנות

1. במקור דברי הרב זצ"ל: לסול.

2. אורות הקודש, א, יח: "הננו קרואים לסול מסילות כאלה באורחות הלימוד, שעל ידיהן ההלכה והאגדה תתחברנה חיבור עצמי".

והיבשות, משמעות שהאירה באור חדש את הסוגיה כולה. וכך, במשך כל שנות לימודי אצל הרב ויצמן, ידעתי שגם כאשר אין בכוחי כדי לגלות את המשמעות, מאחורי הפשט חבוי אור שרק 'מחכה' שיבואו ויחשפו אותו, חשיפת הכלל שכל הפרטים יוצאים ממנו.

בשנים האחרונות אני לומד אצל מורי ורבי הרב תמיר גרנות, גם כאן הלימוד מוגדר כ'תורת א"י'.[3] יש דברים בהם דומה לימודו של הרב תמיר לדרך לימודו של הרב ויצמן אך קיים גם שוני ביניהם. עיקר הדגש בלימוד בנוי על הליכה איטית, מן המקורות הראשונים ביותר העוסקים בנושא הנ"ל, דרך ראיה של כל המקורות המקבילים, עד הליכה בתוך מרחבי הסוגיה. כך, מתוך דיוק בפרטים ובמחלוקות השונות יוצאת עומקה ומשמעותה של הסוגיה. דגש מיוחד בלימוד עם הרב תמיר הוא ההליכה שלב אחר שלב בגמרא, לנסות ולהבין מה הגמרא בעצם אומרת, מה התורה אומרת בדבריה. כמו כן, הניסיון להבין איך חז"ל למדו את הדברים בדרשותיהם. דרך הניסיון להתחקות אחר צורת לימודם נלמדת מתוך החשיבה על הדרך בה אנו היינו לומדים ודורשים את הפסוקים, אולי בשונה מהם, ומתוך כך באים אנו לעמוד על דבריהם של חז"ל.

רבותיי השונים לאורך השנים ידעו לספר שכאשר הם למדו בישיבה, הלימוד לא נלמד כלל בדרך זאת. הלימוד אמנם היה מקיף, וכל הבסיס של לימודם בנוי על סוג לימוד זה, אך הם יודעים לספר שהלימוד חסר את המשמעות, את הקומה הנוספת.

יש להדגיש ולומר, אין הדברים באים חלילה בטרוניא כלפי הדורות הקודמים, אנו באים כננס על גבי ענק. הרי כל דור צריך לשכלל בצורה אמיתית את השלב שהוא בונה בדרך לגאולה, ושלב זה של תורת ארץ ישראל הוא עוד שלב שדורש פיתוח ושכלול.

עם כל זה, פעמים רבות חווה הלומד תסכול, את הלימוד הישיבתי הקלאסי כל אחד יכול ללמוד על פי דרגתו, אך הוצאת המשמעות? הבנות עמוקות בסוגיה? איך עושים זאת? התחושה לפעמים כפי שכתבתי לעיל, שרק 'הרב' יכול ללמוד וללמד כך בצורה הנכונה. תחושה זו היא תחושה אמיתית וכנה שיש לתת עליה את הדעת. ובאמת, מי אמר לי שאני אומר את הדבר הנכון בסוגיה? אולי כל מה שאני אומר בסוגיה הם הבלים חלילה? פעמים רבות שאלות אלו העסיקו אותי בתור לומד. אולי אני חלילה לא מדייק, ומי נתן לי לזייף את דבר ה'? אך כנגד טענה זו יש לומר: מי התיר לנו לחשוב מה היא סברתו של רבא או מדוע אביי סבר כך? ואם אנו נטעה? לדבר אין סוף, ואם לא ננסה להתחקות אחר שורש הדברים בין אם בנגלה ובין אם בנסתר, אנו ממש מבטלים תורה! התורה ניתנה לנו על פי שכלנו, ואנו בשכלנו יכולים לנסות ולהבין מה הוא דבר ה' המדבר אלינו מתוך הסוגיה. כמובן, הכל צריך לבוא מתוך ענווה גדולה ומתוך רצון אמיתי לחשיפת האמת האלוקית.

ובכל זאת, עליי להסביר מה עוד יש לי להוסיף בדבריי על כל הדברים הרבים שכבר נכתבו על

---

3. על דרך הלימוד בצורה רחבה יותר אפשר לקרוא בהקדמה לספרו של הרב תמיר, 'נשמת הסוגיה' על מסכת שבת.

תורת ארץ ישראל וברוך ה' ממשיכים להיכתב.[4] **ראשית**, אנסה להראות בדבריי (ומקווה אני שהדברים מכוונים לאמיתה של תורה), שגם תלמידים יכולים ללמוד זאת, כל אחד ואחד יכול לכוון בלימודו לנקודות הנכונות, ואט אט, יחד, בדיבוק חברים, גם להגיע לתובנות משמעותיות, עמוקות ונכונות, מתוך הוויות אביי ורבא. **שנית**, הכללים מנוסחים, אך לא תמיד ברור איך הרב ניגש לסוגיה, מה השאלות אותן עלינו לשאול כאשר אנו רואים את המקורות השונים. ועוד, מה הוא הגבול? היכן יש לדייק והיכן לא? גם בזה אנסה להגדיר את הדברים ואולי הדברים יועילו, גם לו לאדם אחד.

בנוסף, פעמים נראה שתורת ארץ ישראל היא רעיון יפה אך אין היא מוכרחת, אפשר להגיד כך ואפשר להגיד אחרת, בשונה מלמדנות קלאסית בה הדברים נראים מוכרחים ו'יושבים' יותר בסוגיה. במאמרים, אנסה להראות איך תורת ארץ ישראל אינה רק רעיון יפה, אלא היא לב ליבה של הסוגיה. וצריכה להיות בנויה גם היא על אדנים חזקים ויציבים, דרך כל נבכי הסוגיה והראשונים.[5] אם כן, צורת לימוד זאת צריכה לדרוש מאיתנו יותר מכל דרך לימוד אחרת, אנו רוצים להעמיד את הדברים על דיוקם. בסוגיה, במחלוקות הראשונים והאחרונים ועד לחידוש שמתחדש בדרך לימוד זאת. אין אנו זונחים את תורת 'בבל', תורת בבל בה אנו הוגים ועוסקים בנתה את הבניין ואנו מוסיפים עליו קומה שתחזיק את כולו מן היסודות ועד לגובה העליון. וכך אומר ר' נחמן:

> וזה (תהלים טז) חבלים נפלו לי בנעימים חבלים, היינו המוחין של ח"ל, שהם בחי' חובלים.
> הם נופלים בנעימים, היינו במוחין של א"י, שהם בחי' נועם כנ"ל, כדי להתתקן עי"ז כנ"ל.
> (ליקוטי מוהר"ן תניינא תורה עא)

בארץ ישראל, אנו מוסיפים על גבי אותם בירורים שנעשו בתלמוד הבבלי, לא מחליפים אותו, אלא מוסיפים על גביו ומנעימים אותו באור ה'.

תורת ארץ ישראל בהגדרתה הכללית ביותר היא חיבור בין הלכה ואגדה.[6] התורה היא אחדותית, שהרי כולה ניתנה ממקום אחד, ומאחורי כל הלכה ומצווה קיימת משמעות עמוקה ורוחנית. הרב קוק זצ"ל קורא לנו בפסקאות רבות לבוא ולחבר את ההלכה והאגדה יחדיו. לאחר חורבן הבית לא נותרו בעולמו של הקב"ה אלא ד' אמות של הלכה. אך בבואנו אל ארץ הקודש אלינו להחזיר את ההלכות לחיבורן יחד עם האמת האלוקית החבויה בהן, לבוא ולהאיר את ההלכות באור הגנוז בהן, ובתוך כך לנסות לבוא ולדלות את דבר ה' היוצא מתוך כל סוגיה וסוגיה.

מהרב ויצמן שמעתי פעמים רבות, שאם מישהו בא ושואל אותך מה היא ההגדרה של תורת

---

4. ובתוכם, ספריו של מו"ר הרב ויצמן, מיטב הארץ (כללים בלימוד תורת ארץ ישראל וכן שיעורים רבים), זהב הארץ (פסקאות וביאורים למהי תורת ארץ ישראל). מאמר נרחב של הרב שרלו, וספרו של הרב תמיר, מובא בהערה 3.

5. אורות הקודש, א, כה: "והסדר התדירי הוא לבוא מן הגלוי אל הנסתר, מהפרטים אל הכללי".

6. ראה אורות התורה יג, ד, אורות הקודש א, יח ועוד.

ארץ ישראל? תבוא ותאמר לו, בפשטות, **לקחת את חז"ל ברצינות**. דהיינו, לדייק במילותיהם, מה באמת נאמר בסוגיה. פעמים רבות במהלך הלימוד אנו בורחים למחלוקות הראשונים ולא מסתכלים ומתבוננים מה בדיוק כתוב בסוגיה עצמה, אילו מילים נאמרו בסוגיה, והאם אפשר היה להתנסח בדרך אחרת.

זאת ועוד, עלינו לנסות לדייק בדרשותיהם של חז"ל, לפתוח את המקורות, את הפסוקים עצמם, לנסות ולדייק בהם. מה התורה עצמה אומרת לנו? מה היא רוצה להגיד לנו דרך פרשה זו? ובכלל, מה היא משמעות אותה פרשה בתורה ואיך חז"ל ראו אותה?

הגמרא בלימודנו פעמים רבות משמשת אותנו בתור "מקפצה לראשונים". אנו מסתכלים על הגמרא ומתייחסים אליה כבסיס עליו נחלקו הראשונים והאחרונים, וכאשר אנו מעיינים בראשונים, יוצא מצב בו לפעמים אנו שוכחים מה כתבה הגמרא בעצמה. על כן, דרך לימודנו היא לחזור למקור, מתוך דברי הראשונים עלינו לראות מה כתוב בגמרא עצמה, מדוע הביטויים הכתובים בגמרא כתובים בצורה זו.

בהמשך לדרך זו של דיוק בדברי חז"ל עצמם, מקובל בקרב חובשי ספסלי בית המדרש, שישנם ראשונים אשר דייקו במילותיהם כדוגמת רש"י ורמב"ם. אם כך, עלינו לנסות לעיין ולדייק בדבריהם, מדוע התבטאו בצורה בה בחרו להתבטא. זאת ועוד, אצל הרמב"ם יש להוסיף ולשאול מדוע הדברים שפסק כתובים דווקא בהלכות מסוימות ולא בהלכות אחרות, מדוע בחר פסוק מסוים מן הגמרא ללימוד ההלכה ועוד (כל עוד הדברים נראים בתחום הדיוק הסביר ולא הופכים להיות פלפול בעלמא).

הדיוק ברש"י כמפרש את פשט הדברים הכתובים וכן הדיוק בדבריו של הרמב"ם נותן לנו דרך לעמוד על מה שבעצם כתוב בסוגיה, בכך נוכל לעמוד היטב על משמעות הסוגיה הטמונה כבר בתוך מילותיה של הגמרא. ההבנה שמשמעות הסוגיה צומחת מתוך הכתוב, מתוך ההגדרות של הסוגיה, מצריכה אותנו להתייחס אל מפרשי הפשט בצורה הרצינית ביותר, שכן דרכם אנו יכולים להתקרב עוד צעד אל עומקה ומשמעותה של הסוגיה.

אנו נקראים ללמוד לאור תורתה של ארץ ישראל. ארץ ישראל דורשת מאיתנו יותר, מעבר לארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה, ומעבר לכך שאווירה מחכים, אנו נדרשים לעבור לתורה גאולית, תורה המחוברת לנשמה, שמאחדת את כל חלקי התורה זה בזה, תורה שרואה את דבר ה' גם במציאות החומרית ומוציאה את דבר ה' מתוך אותה מציאות חומרית.

אך במה התייחדה ארץ ישראל שיהיה בה לימוד מיוחד? האם בחו"ל אי אפשר ללמוד בדרך לימוד זו? הרי סוף סוף זוהי שיטה נוספת בלימוד, וכך אפשר ללמוד בכל מקום. אפשר שבתשובה פשוטה יש לענות, לא. באמת, בצורה רחבה לא היינו מצליחים ויכולים ללמוד בצורה כזו מחוץ לארץ ישראל, לימוד זה דורש נפש ומחשבה רחבה. בגלות היינו עסוקים בד' אמות

של הלכה, מתוך צורך אמיתי. אך בארץ ישראל יש מקום למחשבה ולחיבור הנשמתי.[7] ובכיוון אחר, תורת ארץ ישראל יכולה להלמד עכשיו גם בחו"ל, אלא שארץ ישראל והשלב הגאולי דורש מאיתנו לימוד שונה, לימוד גאולי. לימוד שמותאם לשלב של הגאולה, שרואה את החומר בצורה של קודש, שרואה את פרטי ההלכות מתוך העולם הרוחני ממנו הן יונקות. אנו נקראים לסלול מסילות ולחבר את ההלכה עם ההאגדה.

ובצורה עמוקה יותר, נראה לומר: בגלות היינו בבחינה של הכרח, כל המציאות נבעה מתוך תחושה זאת של הכרח. הכרח הוא עניין הפוך מהבחירה, מהחופש, מהיצירה. ארץ ישראל, ארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה, אנו כבר לא נמצאים בגלות, אנו חיים בעולם של בחירה, בחירה בחיים. אנו כבר לא סגורים סביב ד' אמותינו, עצם זה מביא אותנו לגלות עומקים חדשים, כל אחד מתוך מקומו מגלה את ה', רואה את התורה במקום בו היא פוגשת אותו, בוחר בדבר ה', יוצר ומגלה עומקים נוספים.

בנוסף, בארץ ישראל התורה מופיעה בכל אורחות החיים, בשונה מהגלות שם התורה "הסתגרה" בד' אמותיה, בארץ ישראל התורה מופיעה באופן השלם והגדול ביותר שלה, בכל מרחב החיים. כדי להופיע את התורה בצורתה השלמה אנו נדרשים ללמוד אותה מהשורש ומהיסודות ועד רום גובהה. לשאוף להצביע על הכללים המופיעים בה, זאת בשביל להופיע את התורה במובן הגדול והשלם שלה.

אשתדל בעמודים הבאים לבאר ולפשט כמה שיותר את דרכי הלימוד של תורת א"י. אין דבר בדרך הלימוד שנובע מחידוש שלי כמובן, אין אני בא בדבריי אלא לסדר את הדברים לפני הלומד. עוד קודם שניכנס להרחיב על כל צעד ושעל בלימוד, יש לשים לב שכל סוגיה מכוונת למקום אחר, אך כדי להגיע לרעיונות השונים זה מזה בצורתם יש לנסות ללכת כמה שיותר בדרך הרגילה. הליכה בדרך מסודרת תביא להגדרה מסודרת ונכונה יותר של הדברים. עם זאת, פעמים ויש תחושה ללומד עוד בקריאה ראשונית של הסוגיה שיש לו מחשבה ראשונית על הסוגיה, כדאי ורצוי לכתוב אותה ולראות לאחר התחלה מסודרת עם המקורות השונים אם למחשבה זו יש מקום עוד להתפתח ולתת רישומה על הסוגיה.

הרעיון והעומק היוצא מתוך הסוגיה בדרך לימודנו אינו רק 'המנה האחרונה', אינו רק לימוד מוסרי/אמוני שאותו אפשר ללמוד מתוך דברי הראשונים והאחרונים כתוספת נחמדה. אנו שואפים ללמוד ולהראות איך הרעיון החבוי בסוגיה, הוא זה שמחזיק את כל הבניין, הוא המחזיק את כל הפרטים והוא שורשה של הסוגיה.[8] "והדברים יעלו ויגיעו עד למדת הארת הדיעות במעלתן העליונה".[9]

---

7. אורות התורה יג, ב.

8. ובזוהר נאמר בפרשת פנחס: "וחכמי המשנה והאמוראים כל התלמוד שלהם על סודות התורה סדרוהו". הכל בנוי על זה.

9. אגרות הראי"ה, ב, תקנ"ב.

סדר הלימוד

עוד קודם שנרחיב על כל שלב ושלב, מה ואיך צריך לשאול בכל מקום, אכתוב כאן את סדר הדברים בצורה כללית כדי שיעמוד לפני הלומד.

זהו סדר הלימוד בנקודות:

- פשט גמרא
- שאלות
- ראיית הסוגיה במבט רחב
- ראשונים על הסוגיה
- אחרונים על הסוגיה (ושיעורים של ראשי הישיבות)
- הגדרות חדות של הדברים (בריסק)
- קומה נוספת - העמקת המשמעות
- איך מגיעים אל הרעיונות המשמעותיים
- דרך בחינת הדברים

דרך הלימוד

ראשית אנו לומדים את הדברים דרך הסוגייה בגמרא: יש ללמוד את הסוגיה היטב, קודם כל בלי מפרשים,[10] כשיש קושי בהבנה, יש ללמוד את הדברים יחד עם פירוש רש"י. בנוסף, יש לשאול שאלות על המשנה והגמרא, לאחר שאילת השאלות, נפתח באדם מעין צוהר לקבל את דברי הראשונים. אינו דומה הלומד את הרשב"א בקריאה ללא שאלות מקדימות, ללומד את הרשב"א לאחר ששאל את השאלות על הגמרא. השאלות מאירות לנו באור חדש אף את דברי הראשונים. לפעמים אנו יכולים בעקבות השאלות שלנו לדייק דברים גם בראשונים העונים על שאלתנו ובכך מקדמים אותנו בעוד שלב להבנת דברי הגמרא, ופעמים שללא השאלות לא היינו מקשרים ומדייקים את דברי הראשון לעניין שאלתנו.

זאת ועוד, יש לקרוא את הגמרא בצורה איטית ומדוקדקת. הקריאה האיטית בלימוד הגמרא (וכן בלימוד התנ"ך) מולידה התייחסות לפרטים הקטנים המופיעים בסוגיה, שלפעמים בקריאה

10. על דבר זה ברצוני להעיר, פעמים והלומד נגרר אחר ספרי פירושים וכך לומד הוא את הגמרא. ספרי פירושים יכולים להיות טובים ולשמש כעזר רב, אך יכולים להוות גם מכשול. יש חשיבות גדולה לקריאת הסוגיה דרך עיניו של הלומד עצמו. כאשר הוא נפגש עם ספרי הפירושים הדברים מכבים את היצירתיות והמחשבה של האדם ובכך מונעים ממנו להגיע לדיוקים ודברים חדשים העולים ממפגש הלומד עם הסוגיה. אמנם, כן אפשר להיעזר בהם להגעה אל חלק מהמקורות העוסקים בסוגיה, אבל טוב להשתדל לא לראות מה הם למדו מאותו מקור, כדי שהלומד יוכל לראות ולגלות באותם המקורות דברים חדשים ומדויקים יותר לפי דרגתו ועניינו.

מעט מהירה יותר היינו עוברים עליהם בלי לשים לב לקושי המצוי בהם. קריאה זו צריכה להיות מחולקת לשלבים:

תחילה יש לראות את הסוגיה במבט רחב ולראות במה היא עוסקת ומה הנושא המרכזי. לאחר מכן, יש לעבור על הסוגיה, רק שהפעם יש לראות כל משפט בגמרא בפני עצמו, ללא קשר לשלב שבא אחריו בגמרא. כלומר, עוד קודם שהלומד מגיע ורואה איך הגמרא הבינה את המשפט הנ"ל, יש לו להסתכל על כל שלב ולחשוב מה כוונתו, כפי שעולה בקריאה ראשונית. ומה יוצא לנו מתוך תהליך לימוד זה?

כאשר אנו נפגשים עם מימרות מסוימות בגמרא, או כאשר אנו בוחנים כל שלב המופיע בגמרא בפני עצמו. אנו יכולים לראות ולהבין את הדברים בצורתם הנקייה ביותר, עוד קודם שהגמרא מנסה להביא על גביו תירוצים וקושיות שונות. בדרך זאת של הלימוד אנו כביכול משתתפים בלימוד יחד עם הגמרא עצמה, נכנסים לתוך העולם של הגמרא.

לא זו אף זו, כאשר הלומד נפגש עם הקושיה ללא שיודע מה הוא התירוץ שבא לאחר מכן, יכול לחשוב בשכלו, איך הוא היה חושב שיש לענות על שאלת הגמרא. ואף אם לא תעלה במחשבתו של הלומד דרך ליישוב השאלה או הקושיה, די בעצם הבנתו את מאמר הגמרא. ולאחר שיגדיר לעצמו הלומד את הבנתו במאמר, על מה הוא מדבר ולמה הוא מתייחס, יש להתקדם שלב ולראות האם על פי הבנתו השלב הבא בגמרא מסתדר? האם הוא מוכרח? ייתכן ויימצא פער בין הבנת הלומד לבין הבנתה של הגמרא.

בפער זה בין הבנתנו לבין הבנת הגמרא אנו נכנסים. פעמים ונראה שהבנתנו הייתה לא מדויקת, אך יש פעמים בהם נראה שמתוך הפער אנו יכולים לעמוד יותר על הבנת ועומק הגמרא. יש לשאול מדוע הגמרא למדה את דבריה דווקא בדרך זאת ולא בדרך בה אנו חשבנו שיש ללמוד.[11] במילים אחרות, כדי לבחון היטב את דברי חז"ל לעומקם יש לראות האם הם דברים מפתיעים, כאשר אנו פוגשים הבנה שלא ציפינו לראות אותה, סימן שיש כאן דבר מסוים אותו באה המשנה/הגמרא ללמדנו. הדוגמאות לכך יכולות להיות רבות בש"ס, זה יכול להיות במקום של שאלה כמו בפתיחת מסכת מכות בה המשנה שואלת "כיצד העדים נעשים זוממים". לאחר שהלומד קורא שאלה זו הוא משער שהמשנה כעת תענה מה הוא התהליך שעל ידו נעשים העדים זוממים, אך תשובת המשנה לשאלה זו אינה תואמת את מחשבתו של הלומד.[12]

דוגמא נוספת באה דרך המחלוקות הנמצאות בש"ס או בלישנות שונות המובאות זו אחר זו. אנו צריכים לשאול את עצמנו, אם אנו היינו חלק מעריכת הגמרא, באיזה לשון היינו מציגים את המחלוקת אותה אנו לומדים כעת? האם זו הלשון בה היינו בוחרים? לדוגמא ההפך מהמילה

11. כך כמובן גם במדרשי הלכה, מתוך הבנתנו בפסוקים והפער בין דרשת חז"ל על הפסוקים.

12. המשנה שם לאחר השאלה מדברת על שני מקרים בהם העדים לא מקבלים עונש של עדים זוממים רגילים. ובכך, אין תשובה לשאלה מה התהליך על ידו הם נעשים זוממים. בלי קשר לתמיהת הגמרא מדוע המקרה של המשנה הוא מקרה של עדים שאינם מקבלים עונש של עדים זוממים בכלל.

'לא' הוא 'כן'. אך, אם נראה שהמחלוקת בגמרא אינה מובאת בצורה כזאת של חילוק, יהיה עלינו לחשוב, האם באמת יש כאן מחלוקת? אם כן, מדוע התנסחו בלשון שונה ולא באופן זהה? ואם לא, מדוע הגמרא הביאה את הדברים בצורה של מחלוקת?

מעניין לעניין באותו עניין, כאשר מובאות לפנינו כמה לישנות בגמרא, בצורה של 'איכא דאמרי' או בכל צורה אחרת בה מביאה הגמרא שני צדדים, עלינו לתת את הדעת עוד קודם דברי הגמרא עליהם, האם יש לראות את אותן הלישנות כחלוקות זו על זו? האם הן מוסיפות אחת על השניה? או שאולי הן מדברות על דברים דומים? כדי להגיע אל התשובה, גם כאן קודם כל יש להבין כל מאמר בפני עצמו ולהבין על מה הוא מדבר ומה הוא בא להגיד לנו. רק לאחר מכן יש לנסות ולהבין האם ומה ההבדל בין הלשונות ומה בין המאמר הראשון למאמר השני.

דבר אחרון בשלב זה, הוא פריסת אפשרויות ההבנה. דהיינו, כאשר אנו באים לבאר את הגמרא, יש לנסות לחשוב על האפשרויות השונות בדרך ביאור הגמרא/המאמר העומד לפנינו. לא לנסות ללכת רק בכיוון אחד של מחשבה, אלא יש לפתח מספר הבנות אפשרויות, וכך אט אט לראות מה הכי מדויק ונכון בסוגיה.

דוגמא לשאלות:

מה הן השאלות אותן עלינו לשאול בבואנו לדף הגמרא?[13] איך נדע מה לחפש? על מה להסתכל? אנסה לכתוב פה את סוג השאלות שמכוונות מראש להבנה שלמה ולעומקה של הסוגיה.

יש לשים לב שהחלק המרכזי בלימוד תורת ארץ ישראל הוא שאילת השאלות הנכונות. החידוש בלימוד זה, נובע מהשאלות אותן אנו שואלים. הראשונים "הוציאו" מהגמרא בעקבות שאלותיהם פעמים רבות חידושים הלכתיים, אנו רוצים לשאול שאלות משמעותיות, אף אם אין בהם נפקא מינה הלכתית דווקא. ומתוך שאלות אלו, ייפתחו לפנינו עולמות חדשים, אף מתוך דבריהם של הראשונים.

<u>שאלות כלליות יותר</u>:

1) **שאלות ראשוניות:**

עוד קודם שמגיעים אל השאלות והתמיהות העולות לנו מהגמרא, יש לראות ולחשוב האם יש מקום לשאול שאלות ראשוניות על הסוגיה. שאילת שאלות אלו באות מתוך ההבנה שדין המשנה בא מתוך 'יישור קו' עם הבנתנו. והשאלה אותה אנו צריכים לשאול היא: האם אנו נמצאים באותו 'מקום' של המשנה, או שמא חסר לנו ידע עוד קודם השלב עליו המשנה מדברת. בתוך כך יש מספר שאלות אותן עלינו לשאול:

---

13. כפי שכתבנו לעיל, כאשר נדע לשאול את השאלות הנכונות עשינו את רוב העבודה, שכלנו וליבנו מכוונים לדבר ה', ואט אט גם נדע איך להוציא את התשובות מאותן השאלות.

1. האם ברור על מה המשנה מדברת? 2. מהיכן דין המשנה יוצא? כלומר, מה הוא המקור הבסיסי לדבריה. אם אין מקור, עלינו לשאול, מדוע הניחה הגמרא הנחה זאת ללא מקור? דוגמא לדבר:

מסכת ברכות נפתחת במילים 'מאימתי קורין את שמע בערבית'. על כך שואלת הגמרא תנא היכא קאי? כלומר, במילים אחרות שואלת הגמרא: עדיין לא אמרו לנו שיש מצוות קריאת שמע וכבר המשנה מביאה לפנינו את דין זמן קריאת שמע? וכך, בסגנון שאלה זו עלינו לשאול את עצמנו בכל סוגיה מרכזית עימה אנו נפגשים. דוגמא נוספת, אך בסגנון שונה, יכולה להילמד דרך פתיחת מסכת בבא קמא, שם עלינו לשאול את עצמנו על דברי המשנה האומרת ארבעה אבות נזיקין, היכן בכלל ראינו בתורה שיש איסור להזיק? אך כאן, מעבר לשאלה זו עלינו לשאול שאלה נוספת, שורשית יותר. מדוע בחרה התורה לא לדבר על האיסור להזיק? אולי באמת אין איסור להזיק?

בסגנון מעט שונה, פעמים ואנו נפגשים עם משנה שהדין בה ברור אך אנו לא יודעים היכן הוא נדרש. כך לדוגמא בפתיחת מסכת מכות, המשנה מדברת על עונשם של עדים זוממים, אך הדרשה הפשוטה של כאשר זמם ולא כאשר עשה, האומרת: כפי שהעדים זממו לעשות כך בדיוק עושים להם, אף אם לא עשו זאת בפועל, אמנם מופיעה ברש"י, אך האם דרשה זו מופיעה בדרשותיהם של חז"ל בתלמוד? אם נגלה שדרשה זו כלל לא נמצאת, עלינו לשאול את עצמנו מדוע הדרשה הבסיסית ביותר בדין עדים זוממים לא מופיעה כלל בצורה מפורשת בדבריהם של חז"ל? מה זה אומר לנו שדווקא דרשה בסיסית כל כך לא נאמרה במפורש?

2) **שאלות כלליות:**

השלב השני הוא שאילת שאלות כלליות העולות מתוך הסוגיה עצמה, על עצם הדינים הנלמדים בה. שאלות אלו בנויות מכמה סוגי שאלות שונות: שאלות הבנה, האם הבנו על מה הדין מדבר ובמה הוא עוסק. וכן לשאול את עצמנו במה דינים אלו נוגעים, אל מה הם מתייחסים ולמה הם לא מתייחסים. בנוסף, עלינו לשאול, מה היא מטרת דין זה, האם הוא עונה על המטרה לשמה הוא הגיע לעולם? האם הדין מכסה את כל הצרכים עליהם הוא בא לענות? ואם הוא לא עונה בצורה מלאה, עלינו לשאול, מדוע, האם יש לכך סיבה?

3) **ראיית הפרטים וחשיבה על הקשר ביניהם:**

האם יש משותף לדינים הרבים המצויים בסוגיה, האם יש דבר האוגד אותם? האם יש קשר בין כל פרטי ההלכה? בשלב ראשוני זה מספיק לנסות להצביע על הדברים שנראים משותפים בין הפרטים, וכן לנסות להצביע על הדברים השונים.

ביאור - התורה שבעל פה "לוקחת" את המצוות ומגדירה אותן דרך הלכות רבות. מתוך הבנה שכל ההלכות "יוצאות" בשם אותה מצווה ולשם אותה מטרה, עלינו לתת את הדעת על הקשר בין ההלכות הרבות לבין השורש ממנו הן יוצאות, לחשוב האם אפשר לראות קשר בינן לבין המצווה ובנוסף האם ניתן לראות קשר בין ההלכות השונות.

<u>שאלות קטנות יותר</u>

אשתדל לגעת כאן בעיקרי סוגי השאלות אותן יש לשאול בדרך הלימוד.

א) **הווא אמינא שנראית לא הגיונית**

הגמרא בנויה על הדברים כפי שהם התנהלו בבית המדרש, כך פעמים נאמרו בישיבה סברות שהיה מקום לחשוב עליהן אך בסופו של דבר הן נדחו. על פי זה מובן מדוע הרבה ה"א נכנסו לגמרא, אנו נכנסים בכך לתוך העולם התלמודי, מצטרפים לדיון כפי שנעשה בבית המדרש בתקופת חז"ל. אמנם, וודאי שלא כל דבר שנאמר בבית המדרש נכנס לגמרא, ואם היה תלמיד או אפילו רב שאמר בבית המדרש דבר שאינו נכון כלל ועיקר, הגמרא לא הייתה מכניסה אותו, כי לדבר כזה אין מקום כלל.

על פי זה, פעמים אנו נפגשים במהלך לימודנו עם ה"א שנכנסו לגמרא, על אף שהגמרא בעצמה אומרת עליהן שהן טעות ואין להן מקום. אם כן, עלינו לשאול במקום כזה, מדוע הגמרא הביאה את אותה ה"א? מדוע "עורכי הגמרא" לא מחקו אותה מהעריכה, והביאו את הדבר הנכון בלבד? הרי כפי שאמרנו, ברור שלא כל ה"א שנלמדה בבית המדרש נכנסה לתלמוד. לפיכך, אם המאמר שבא לפנינו נראה חסר כל הגיון, או שטעות ביסודו, עלינו לשאול את עצמנו מדוע בכל זאת הוכנס לגמרא? ומה הה"א הזאת בכל זאת יכולה להוסיף לנו בהבנת הסוגיה.

ביאור השאלה - שאלה זו יוצאת מתוך הבנה שכל הווא אמינא שנכתבה בגמרא מבטאת משמעות. דהיינו, באמת היה מקום להבין כמו אותה ה"א. ואולי אף יותר מכך, אותה ה"א מוטעית שנכנסה לגמרא, מבטאת את האמת כפי שהיא, אלא שאי אפשר להבין כמותה בגלל סיבות טכניות/צדדיות. ובאמת פעמים רבות, דווקא דרך ההבנה של אותה ה"א נוכל לחשוף את עומקה של הסוגיה.

ב) **חילוקים והגדרות**

דרכנו בלימוד הסוגיה, עוברת דרך הניסיון "לקחת" את מאמרי הגמרא ולנסות ולהגדירם דרך מילים בודדות, בצורה של חילוק והגדרות מדויקות. דוגמא לדבר: האם המצווה חלה על החפצא או שמא המצווה באה מצד הגברא. דוגמא זו של חפצא וגברא היא הדוגמא הקלה ביותר לחילוקים, אך ישנם עוד חילוקים רבים בהם ניתן להגדיר ולהמשיג את הדברים. יש ללמוד אותם היטב, ולדעת מתי ואיך להשתמש בהם בצורה הנכונה.[14]

כך, פעמים ויש לשאול האם ההלכה כאן היא דינית, כלומר, ההלכה יוצאת מתוך הגדרה הלכתית. או שמא יוצאת מתוך הבנה מציאותית, דהיינו, כך המציאות מתנהלת, ועל כן ההלכה נקבעה כך. דרך זו של הגדרות, דרכה של בריסק בלימוד הסוגיה, אינה מיוחדת לדרכי הלימוד בתורת ארץ ישראל. אמנם, אנו רוצים לבנות על קומה זו קומה נוספת, ההגדרות ידייקו את דברינו בדרך

14. ראה לדוגמא את הספר מידות לחקר ההלכה.

הלימוד, וכאשר הדברים מדויקים ומתוחמים ממילא גם המחשבה שתבוא לאחריהם תהיה מבוססת ומדויקת יותר.

במילים אחרות, הגדרת הדברים אינה השלב האחרון בלימוד, עלינו לשאול את עצמנו לאחר שהגדרנו את הדברים: מדוע כל אחד מן הצדדים במחלוקת בחר להגדיר את הדברים בצורה זו? מה הוביל אותו לשים את הדגש של המצווה לדוגמא על החפצא או על הגברא? מדוע ראה את ההגדרה הזו כדבר המגדיר את המצווה? וכן יש לשאול זאת בכל חילוק אותו נעשה. בסופו של דבר עלינו לתת את הדעת ולחשוב מה ההגדרה אותה הגדרנו יכולה ללמד אותנו על משמעות המצווה.

ביאור השאלה - התנאים והאמוראים התייחסו והגדירו את הדבר (מצווה/הלכה) מצד החפצא/הגברא שלו בעקבות תפיסתם את אותה המצווה או הלכה. לפיכך, אנו בלימודנו צריכים לעשות את התהליך ההפוך, מתוך צורת ההגדרה, לנסות ולהתחקות אחר תפיסת חז"ל את אותה המצווה אשר הביאה אותם להגדיר את המצווה בצורה זו. כלומר, יש לחשוב איך חז"ל הבינו את המצווה בעומקה, ומדוע תפיסה זו גרמה להם להסתכל ולהגדיר את אותה המצווה מצד הגברא/החפצא.

ג) **משנה/ סוגיה ללא קשר למסכת**

כאשר אנו נפגשים עם משנה/סוגיה שנראית כחורגת מסדר המשניות בפרק/במסכת עלינו לשאול האם יש לה קשר למסכת? ואם לא, עלינו לשאול, מדוע היא הובאה כאן אם נראית כמדברת על דבר אחר לגמרי שלא קשור לדבר בו אנו עסוקים?

ביאור השאלה - התורה שניתנה מפי ה', בנויה על פי סדר מכוון. יחסינו לתורה שבע"פ צריך להיות באותו יחס כל עוד לא הוכח אחרת.[15] על כן, אנו יוצאים מתוך נקודת הנחה שהגמרא בנויה על פי סדר. אמנם, נכון הדבר שפעמים והגמרא מסודרת בצורה אסוציאטיבית. דהיינו, לאחר שנזכר בגמרא מאמר מסוים מזכירים בנוסף דבר היוצא מתוכו או קשור אליו, על אף שהוא חורג מהסוגיה המרכזית. ברם, יש לשים לב שקשר אסוציאטיבי בדרך כלל לא קורה בסוגיה שלמה המופיעה בפני עצמה. כלומר, כאשר המשנה/הסוגיה עצמה נראית כמנותקת מהנושא העיקרי של המסכת יש לתת את הדעת על מקומה. לכן על דבר שנאמר בפני עצמו, ולא כבא בעקבות דבר אחר יש לחשוב ולשאול מה מקומו, מה קשרו אל המסכת שלנו, מדוע הוא מופיע כאן, והאם יש לו קשר למופע הקודם שהיה בגמרא?

ד) **לשון המשנה**

כאשר אנו נפגשים עם המשנה, עלינו לדייק בלשון המשנה, ולשאול מספר שאלות מרכזיות:

---

15. כאן דיברנו מצד סדר הדברים. אך אמת שחז"ל באו לחשוף את אור ה' ומשמעות של כל מצווה, אמנם תורה זו הגיעה בצורה אנושית, אך גם היא מבטאת תורה אלוקית, ובכך ממשיכה היא את התורה שבכתב. על כן חלק מ'לקיחת' חז"ל ברצינות, מחייבת אותנו לכל הפחות לחשוב על האם יש קשר ולא להניח ישר שאין סדר בדברים ושחז"ל ערכו את הדברים בצורה לא טובה.

האם היינו מנסחים אחרת את המשנה? עלינו לגשת אל המשנה כאדם שלא יודע מה הדין עליו המשנה מדברת, ולשאול, איך אנו היינו מבינים את הדין מתוך דברי המשנה? על מה הדין מדבר? מה היא הגדרתו? מה העיקרון אותו המשנה מנסה להעביר לנו, עוד קודם שאנו יודעים איך ההלכה יוצאת מתוכו.

זאת ועוד, מעבר ללשון המשנה עלינו לשאול בצורה כללית, האם המשנה כתובה כסדר, ואם אינה כתובה כסדר ברור מדוע נכתבה בצורה זו? וכן האם המשנה ברורה או שמא נראית כחסרה?

ביאור השאלה - איננו פוסקים הלכה מתוך המשנה,[16] המשנה אינה קובע הלכות, אלא דרכה של המשנה להביא לנו את עקרונות ההלכה.[17] על כן, דרך ראיית המשנה לבדה אנו יכולים לעמוד על העקרונות אותם המשנה מביאה לפנינו. עקרונות המשנה מיוצגים על ידי מילים מדויקות, דרכן אנו יכולים להגיע אל עקרון ועומק אותה ההלכה, מה עניינה ומשמעותה. מדוע היא מיוצגת דרך מילים ודוגמאות אלו.

הגמרא בעצמה מדייקת כל אות ואות מהמשנה ודורשת מתוכה הלכות רבות. מתוך כך, עלינו לקחת את דברי המשנה ברצינות, לנסות ולתת את דעתנו על בחירת מילותיה של המשנה, מתוך הבנה שאין דבר מיותר במשנה, ואין במשנה מילה מיותרת ולא מדויקת ללא משמעות.

כבר בתוך שאלות אלו, אנו מבינים אחר מה נלך לחפש ולעיין בסוגיה. לדוגמא, אם הטעם במשנה אינו ברור מספיק, נצטרך להבין מדוע בכל זאת בחר התנא לשנות אותו. כמו כן, אם אנו חושבים שהיה מקום לכתוב את המשנה בצורה שונה, עלינו לחשוב מדוע בכל זאת בחר התנא לשנות בדרך זו, ומה הוא בא לבטא בדבריו, וכך בעוד דוגמאות רבות. כאמור, השאלות אותן אנו שואלים מובילות אותנו לחשוב מה עלינו לחפש ולבדוק בעיוננו בסוגיה.

ה) **יחס למחלוקות בגמרא**

יש לנו לסדר את המחלוקת המובאת בגמרא אל מול עיננו בצורה ברורה. לאחר סידור הדברים, עלינו לשאול: האם המילים אותן בחרו בעלי המחלוקת מורות בעצמן על מחלוקת? האם מוכרח להגיד שיש כאן מחלוקת? או שמא אפשר לראות אותם כמוסיפים זה על זה? פעמים ונראה שהמחלוקת בגמרא מובאת בצורה שאינה סימטרית. דהיינו, בעלי המחלוקת לא חולקים בלשון שנראית הופכית זו מזו, אין זה שהאחד אומר **לא** והשני אומר **כן**, אלא המילים עצמן לא מורות על מחלוקת. ובמקום כזה יש לשאול:

מדוע המחלוקת מוצגת בצורה כזאת? בד"כ התשובה תהיה שאף אם אין כאן מחלוקת, ע"י הצגת הדברים בצורה של מחלוקת מתבררת המשמעות העומדת מאחורי כל דעה. ואף במקום בו ברור ששני הצדדים חלוקים זה על זה, דרך הביטויים שלא בהכרח מורים על מחלוקת, בא כל צד דרך

16. סוטה כב. : "תנא: התנאים מבלי עולם. מבלי עולם ס"ד? אמר רבינא: שמורין הלכה מתוך משנתן".

17. ראה על כך עוד באוקימתות.

מילותיו לבטא את עמדתו והרעיון העומד מאחוריה בצורה המיטבית ביותר.

ביאור השאלה - התורה שבע"פ כולה בנויה דרך מחלוקות. לרוב, המחלוקות מציגות לנו שתי דרכי הסתכלות על ההלכה המובילות לפסיקת הלכה שונה. על כן, כל מקום בו הגמרא מציגה לנו דברים כמחלוקת על אף שנראה שבפועל אין מחלוקת נראה שהגמרא רצתה להורות לנו גם כאן על שתי תפיסות שונות של המצווה, שאף שהן לא מתבטאות למעשה, הן מבטאות תפיסה רעיונית אחרת של אותה מצווה/הלכה.

וכמובן, שאף בצורה שבה מבואר שנחלקו הצדדים גם להלכה למעשה, יש לתת את הדעת, מדוע הלשון בה מוצגת המחלוקת יכולה להורות על כך שכלל אין מחלוקת בין הצדדים. כל צד במחלוקת, דרך בחירת מילותיו וביטויו מדגיש מה עומד מאחורי עמדתו/בבסיס מחלוקתם.

ו) **אוקימתות לדברי המשנה**

דרכה של הגמרא לשאול שאלות על המשנה וכן להקשות על דיניה ולראות איך והאם דיני המשנה מסתדרים עם ידיעות אחרות הקיימות לנו ממקומות אחרים. הגמרא מתרצת קושיות אלו דרך העמדת המשנה על מקרה מסוים שעל ידו הדברים מתיישבים ומסתדרים, העמדה זו נקראת אוקימתא.

לפעמים, האוקימתא מעמידה את דין המשנה, כדין שמדבר על דבר חריג ואזוטרי, מקרה שככל הנראה לא קרה מעולם. מה ההגיון שבדבר? אנו רואים שהגמרא מנסה בכל דרך, גם לו הקשה ביותר להעמיד את המשנה על דיוקה. אך על כך נשאלת השאלה, מדוע שהמשנה תדבר על מקרה כה חריג. גם כאן, יש לציין שהמשנה אינה ספר הלכות אלא ספר "עקרונות". מתוך הבנה זו אנו צריכים לשאול ולחשוב, מה הוא העיקרון המתברר דווקא דרך מקרה הזה. ומדוע דרך מקרה זה בחרה המשנה להציג את דבריה.[18]

ביאור השאלה - המשנה נכתבה בצורה מדויקת, ועם זאת לפעמים בעקבות קושיות הגמרא, הגמרא מביאה תירוצים שנראים תמוהים, כגון 'חסורי חסרא', אוקימתות דחוקות, יש לשנות את המשנה אחרת ועוד. על כן, כאשר אנו נפגשים עם דבר זה עלינו לשאול על המשנה עצמה: סוף סוף, מדוע היא נכתבה בצורה זו? שהרי לולא תיקון הגמרא את המשנה, היינו מגיעים דרך דברי המשנה לחסרון בידיעה וכן לטעויות. אם כן, מדוע נכתבה המשנה בצורה שאינה תקינה? וכן עלינו לשאול, מדוע דווקא דרך מקרה חריג זה מלמדת אותנו המשנה את הדין. פעמים רבות ודרך שאלה זו נוכל לעמוד בצורה טובה ובהירה יותר על משמעותו ועומקו של הדין בו אנו עוסקים.

---

18. ישנן התייחסויות שונות על תפקיד האוקימתא בגמרא, ונכתבו על כך ספרים הרבה. כאן ניסיתי להציג רק כיצד בדרך לימודנו אנו מסתכלים, זאת מבלי להיכנס לדרכים שונות להבין את האוקימתא. וזוהי בעיניי דרך המלך.

ז) **לשון הסוגיה**

כאשר אנו לומדים את הסוגיה עצמה, בדיוק כפי שעשינו במשנה, עלינו לדייק בפשטה של הסוגיה. עלינו לשאול, איך הגמרא עצמה מגדירה את הדינים? ע"י איזה מילים בחרה להגדיר? האם לשון הגמרא מגדירה היטב את מהותו של הדין? על מה הסוגיה שמה את הדגש? מה כתוב בסוגיה עצמה?

כמו כן, פעמים ודרך דיוק בלשונות הגמרא ובמחלוקות השונות, נוכל לראות איך מחלוקת הראשונים היא בעצם המחלוקת המובאת בגמרא עצמה בין הלישנות השונות.

ביאור השאלה - פעמים רבות אנו לומדים את הראשונים והאחרונים ומתוכם אנו יוצאים לדון על הגדרת הדין ועל מה יש לחשוב עליו. ברם, אנו צריכים לחזור ולשאול את עצמנו, סוף סוף מה דעת הגמרא על דין זה? האם הגמרא דרך לשון מסוימת כבר אמרה לנו מה יחסה לדין? יש משמעות ללשונות בהן בחרה הגמרא להגדיר את הדברים.

דוגמאות רבות לדבר ואתן כאן שתי דוגמאות בהן בעצם המילים המגדירות את הדינים אפשר וטמונה כבר הגדרתם של הדינים. דיונים רבים יש סביב המושגים רוב וחזקה, מה "הכח" של כל אחד. יש לשים לב שהביטויים של שניהם הם קבועים ושונים זה מזה, רוב - "זיל בתר רובא", ואילו בחזקה הביטוי הוא - "אוקמיה אחזקה".[19] דוגמא נוספת יכולה להיות דרך דברים המוגדרים בלשון ארמי/עברי, כך סוכה בלשון עברית נקראת על שם הסכך, ואילו בלשון ארמית נקראת מטללתא, על שם צלייה. מה הוא ההבדל בין הלשונות? מדוע בארמית הסוכה מוגדרת כצל ובעברית על שם הסכך.[20]

יש להדגיש, הדיוק בסוגיה אינו רק בלשונות המיוחדים, אלא הדיוק צריך להיות בדברי הגמרא ובפירוש הביטויים והמאמרים המופיעים בה.

ח) **דקדוק בסוגיה**

הלומד צריך לשאול את עצמו, בסופו של דבר מה הסוגיה אומרת לי? האם כך אני הייתי מגדיר את הדין בגמרא? האם זוהי התשובה שאני הייתי נותן לקושיה? האם היה אפשר לנסח את הדברים אחרת?

תיאום ציפיות בין מה שאני הייתי מצפה שהתורה תכתוב לבין מה שהתורה כתבה בפועל. לכתוב לעצמי במהלך הלימוד, איך אני הייתי חושב שיש להגדיר את המצווה ולעומת זאת איך חז"ל הגדירו את אותה המצווה. וכעת לנסות ולהבין מדוע חז"ל הבינו את מצוות התורה כפי שהבינו, בשונה מהבנתי. מתוך פער זה בין הבנת הלומד להבנת חז"ל, יש לחשוב ולעמוד על עומק משמעות דברי התורה וחז"ל, ויש לתת את הדעת על הסיבה שהובילה את חז"ל להגיד דברים שונים מהדברים אותם אני חשבתי שצריך להגיד.

19. דיוק זה שמעתי מפי מו"ר הרב ויצמן.

20. על כך ליאור אחי כתב מאמר ואני חושב שהוא דייק לאמת.

ביאור השאלה - יצירת והדגשת הפער בין הבנת הלומד לחז"ל תיצור מעין 'רווח' שעליו צריך לגשר, 'רווח' זה הוא מקום עליו נצטרך לתת את הדעת מה הוביל את חז"ל לראות וללמוד את הדברים בדרך זו. הפער בין הבנתנו להבנת חז"ל יעזור לנו להתחקות אחר הדרך של חז"ל, ולהבין כיצד הם תפסו את הסוגיה בשונה מאיך שאנחנו תפסנו בצורה ראשונית, וכך נוכל לעמוד יותר על עומק משמעותם של דברי חז"ל. דרך זו נכונה הן בלימוד המקרא והן בלימוד הגמרא ובהבנת שלביה השונים של הסוגיה.

<u>ראייה של הסוגיה במבט רחב</u>

לאחר שאילת השאלות, עוד קודם 'שצוללים' לראשונים, יש לעיין במקורות הקדומים והשורשיים לסוגיה. אין להסתפק רק בדברי הגמרא כפי שמובאים לפנינו, אלא יש לראות את הסוגיה במשמעותה הרחבה. דהיינו, אם ישנה פרשה בתורה העוסקת בנושא הזה במישירין או בעקיפין יש לפותחה ולנסות לדלות ממנה את משמעות המצווה.

כאשר אנו מגיעים אל הפסוקים, עלינו לנתח את הפשט בכמה שלבים. יש לפתוח את הפסוקים עליהם הגמרא מדברת, אך לא רק את הפסוק עליו הסוגיה "בנתה" אלא לראות את הפרשה כדבר שלם, ומתוך כך גם הפסוקים הקשורים לסוגיה יוארו מההבנות שיעלו. עלינו ללמוד את הפרשה לבדה ולנתח את פסוקיה ודבריה עד כדי הבנה שלמה של הפרשה, על פי מידתנו וידיעתנו.

- שאילת שאלות מרכזיות על הפרשה, מה הפרשה באה להגיד לנו? מדוע היא אומרת לנו דבר זה? האם ניתן להקביל אותה לפרשיות אחרות בתורה ולראות את ההבדלים העולים ביניהם? הקבלות יכולות להיות דרך מושגים מיוחדים לפרשה זו שמופיעים אף במקומות שונים ובכך לעמוד על משמעות מושג זה ויחסו לפרשה. וכן הקבלה בין מקומות בהם יחס המקרא דומה ובכך נוכל גם כן לעמוד על טיב הפרשה.
- מדוע כל דבר נכתב בצורה בה הוא נכתב? האם יש חזרתיות בפרשה? האם יש מילים מיוחדות שעלינו להבין את משמעותן?
- לעיין במפרשי התורה, איך הם הבינו את הפרשה. מה היה להם לומר עליה? לראותם הן על הנושא הכללי של הפרשה והן על שאלות פרטיות יותר. בנוסף, בדרך זו אפשר גם כן לראות שאלות נוספות העולות מהפרשנים.
- לנסות להבין ולסדר את דברי המפרשים, האם יש פירוש שמיישב לנו את כל השאלות, מסביר לנו היטב את הפרשה? אם יש לנו רעיון אחר שעלה תוך כדי הדברים, לכתוב גם אותו, גם אם כעת הוא בצורה ראשונית ולא מסודרת וברורה מספיק.

לאחר שלב זה, יש לראות את הסוגיה מתוך המקבילות שלה בש"ס ובמדרשי ההלכה הרבים. במהלך לימוד הגמרא, אנו נפגשים עם המשנה ועם הגמרא שבאה על גבה, אך ישנן עוד מקורות מקבילים לסוגיות אותן אנו לומדים. יש לראות במהלך הלימוד את כל אותם מקורות המקבילים

לסוגייתנו. ראשית, התוספתא הבנויה מקובץ של משניות תנאים. וכך לבוא ולהשוות בין הדינים כפי שהם מובאים בתוספתא לבין איך שהם מובאים לפנינו במשנה. יש להסתכל לא רק בצורה ממוקדת, אלא להסתכל על הפרק כולו, איך המשניות בנויות לעומת סדר התוספתא, ובכך לראות האם יש הבדל בדרך הצגת הדברים בין המקורות השונים.

נוסף לכך, יש לראות את הסוגיות המקבילות בתלמוד. הסוגיות יכולות להיות במקומות שונים וכן פעמים וסוגיה מופיעה בכמה מקומות בש"ס. על כן, כדי לקבל את התמונה המלאה יש לראות דרך שאר המקורות בהם היא מופיעה, ובכך להעמיד את הדברים על דיוקם. בנוסף, ישנן סוגיות מקבילות בירושלמי שדורש גם הוא דבריו על המשניות ועל כן פעמים רבות נראה שהירושלמי והבבלי מדברים על אותה סוגיה בסגנון ובמחשבה שונה.

זאת ועוד, יש ללמוד את הסוגיה באופן רחב ומקיף. כאשר אנו רואים שיטה המובאת בגמרא יש ללומדה דרך כל הופעותיה של אותה השיטה, בכך נוכל לגבש תפיסה רחבה ומדויקת של אותה שיטה, ודרך כך נוכל לעמוד על עומקה ומשמעותה של התפיסה. בדומה לכך, יש לראות את הסוגיות הקשורות אל הסוגיה בה אנו עוסקים וללומדם צמוד אל סוגייתנו, בכך נוכל לדייק את הדברים ולהאיר אותם באור חדש.

דרך הלימוד בכל מקום בו אנו משווים בנוי משלבים. ראשית עלינו לחפש את ההבדלים הקיימים בין המקומות השונים, לכתוב ולהצביע עליהם בצורה טכנית. לאחר מכן, יש לתת את הדעת ולחשוב איך כל מקור ראה את הדברים, ועל כך לשאול: האם זה מורה על הבדל בתפיסות בין המקורות השונים? אם כן, מדוע הסוגיה שלנו בחרה להסתכל על הדברים בצורה זו ולא בצורה אחרת? ובצורה מבוארת יותר:

- האם חסר משהו אצלנו בסוגיה? האם יש דבר שהמשנה/הגמרא לא דיברה עליו אצלנו. ובהמשך לכך יש לשאול, האם יש סיבה לכך שדבר שצויין במקור אחר לא צויין במקור בו אנו עוסקים.
- ההשוואה יכולה להוליד דברים רבים. פעמים שההשוואה תגלה לנו על תפיסה אחרת של הדברים, ופעמים ויהיה הבדל בין תפיסות הבבלי לתפיסות הירושלמי. בכך, נוכל לעמוד על שתי תפיסות ודרכים להסתכל על אותה הסוגיה ונוכל לעמוד על מה שעומד מאחורי כל דרך, מה הרעיון העומד בבסיסה.
- ההשוואה יכולה לגרום לעזר בביאור במקרה בו אצלנו לא ברור מה היא כוונת המשנה, בעקבות ראיית מקומות נוספים הסוגיה שלנו תובן ותואר מתוכם. כלומר, לדוגמא התוספתא מגדירה את הדברים בצורה מסוימת ודווקא מתוך השוני נוכל להבין מה היא כוונת המשנה, ומדוע הגדירה את הדברים באופן שונה.

מתוך עמידה על ההבדלים בין המקומות השונים תואר הסוגיה באור אחר וכוונתה העמוקה תבואר בצורה רחבה ובהירה יותר.

דא עקא, לא ברור דיו ללומד איך ביכולתו להגיע אל כל המקורות המקבילים. אנסה כעת לנסות ולעזור אף בזה מעט. ראשית, לבוא בענווה, אולי לא אצליח להגיע לכל המקורות, כל אחד בקצב שלו והמקורות אליהם הוא מצליח להגיע. ובכל זאת אנסה לתת כמה עצות איך לנסות להגיע לכמה שיותר סוגיות ומדרשים מקבילים. נראה שזה בנוי מכמה שלבים:

1. כאשר מתחילים פרק חדש או בכלל לומדים סוגיה היוצאת מתוך דברי משנה יש לראות את המשנה בתוך רצף המשניות של הפרק, וכן בצורה כללית יש לדעת מה הוא סדר הפרקים במסכת, במה עוסקת המסכת בצורה כללית. ומתוך כך לחשוב ולשאול, האם זהו המקום בו אני הייתי מסדר את המשנה? או שמא משנה זו שייכת יותר למקום אחר במסכת? יש לתת את הדעת על המיקום של המשנה ומה הוא יכול ללמד אותנו.

2. אם יש תוספתא מקבילה בפרק המקביל במסכת לפתוח ולראות אותה, להציב אותה קודם כל מול המשנה, אחת מול השנייה ולקרוא לאט. יש לציין את ההבדלים באופן טכני, גם הבדלים שנראים מינורים ולא משמעותיים. יש לציין הכל. בסוף, כאשר נגיע לתהליך של חיפוש התשובות יכול להיות שהבדלים אלה יתבררו לנו כמשמעותיים. כדי להגיע אל התוספתא, אנו יכולים לפתוח את התוספתא שנכתבה על המסכת אותה אנו לומדים. בנוסף, פעמים והראשונים יציינו תוספתא בדבריהם וכך גם דרכם נוכל לראות תוספתא המקבילה למשנתנו.[21]

3. מדרשי הלכה. אם יש פסוקים שמדברים על הסוגיה שלנו, יש לראות מה הם מדרשי ההלכה שנכתבו עליהם ולחפש האם אותם מדרשים מדברים על הנושא בו אנו עוסקים. פתיחת מדרשי ההלכה יכולה להיעשות דרך הספרים, או אף בדרך קלה יותר דרך מאגרי מידע כמו פרויקט השו"ת, ללחוץ על הפסוק אותו אנו לומדים ולראות האם נכתבו עליו מדרשי הלכה שונים. אנו צריכים לפתוח את המקור ממנו דרשו חכמים את דבריהם, להבין על מה הפרשה מדברת באופן כללי. לאחר מכן, לנסות ללמוד מה ראו חכמים לדרשה שלהם בפשט, על מה שמו דגש בפסוקים, וכן יש לחשוב האם יש קשר בין דרשתם לבין הנושא של הפרשה.

4. פתיחת המקורות דרך התוספות: לימוד התוספות בבסיסו הוא לימוד רחב ומשווה, נכון וטוב לפתוח את המקורות אותם התוספות מביא. יש לעיין במקורות בפני עצמם ולחשוב על הקישור שלהם לסוגייתנו, כך אפשר לעשות גם בעזרת ראשונים נוספים. יש להשתדל ולראות את המקורות דרך ה'עיניים שלנו', ולא להסתפק בראיית המקורות רק דרך 'המשקפיים' של אותו ראשון המבאר אותם. כך נוכל לתת דעתנו על המקורות, ולראות מה היא הבנתנו, כמו איזה ראשון, וכן על זו הדרך.

---

21. בנוסף כדי להגיע לתוספתות מקבילות למובא אצלנו ישנם ספרים העוסקים בנושא דרכם אנו יכולים להגיע אל מקבילות רבות. ביניהם: יפה עיניים (מופיע לפני הרי"ף על המסכת), דקדוקי סופרים השלם, אוצר הברייתות (בכרך האחרון יש מפתחות), תוספתא כפשוטה ועוד ספרים רבים אשר יכולים לשמש לעזר ללומד.

5. מטרתנו דרך המבט הרחב היא להגיע אל האמת, לנסות לגעת בנקודה אליה הסוגיה כיוונה. תהליך חשוב בכך הוא פריסת כל המקורות והצדדים השונים לביאור הסוגיה. עלינו לראות את המקורות השונים, ובכך לבוא להעלאת מספר אפשרויות להבנה של דבר מסוים. דבר ועוד דבר ייצור בנו אט אט מחשבה מסודרת ובהירה אליה הסוגיה מכוונת.

ביאור השלב - מקורות רבים יכולים להיכתב סביב אותו הדין ודרך כך שנעמיק בכל מקור, אור אחר יופיע על המקור המקביל עליו. דווקא ההבדלים מולידים את המשמעות של כל מקור ומקור. על כן דרך הלימוד צריכה קודם כל להיות עבודה על כל מקור בנפרד, להבין איך הוא מסתכל על הדברים? איך המחלוקת מוצגת אצלו? לאחר מכן נצטרך להעמיק ולשאול מה הוא ההבדל בין המקורות השונים? ומה היא המשמעות של ההבדלים?

נוסף לכך, כאשר אנו פוגשים הבדל בין המשנה לתוספתא, יש לתת את הדעת על הסיבה בגינה בחר רבי להכניס למשנה דווקא משנה זאת הכתובה בסגנון אחר מן המקורות האחרים. שאלה זאת נובעת מתוך הבנה שרבי ערך את המשניות בצורה שראה שמבטאת הכי נכון את העקרונות של אותה הסוגיה. פעמים רבות נוכל למצוא עד לדבר בפתיחה למסכת שם בחר רבי בדרך מסויימת לכתוב את המשנה ולהציג את הדברים בדרך בה תואר כל עניין המסכת.

חשיבות נוספת יש בראיית המקורות התנאים והסוגיות המקבילות. לפני חז"ל עמדו כל המקורות, ולכן כדי לעמוד יותר על דעתם ומאמרם יש לראות את כל המקורות כפי שהוצגו לפניהם, ובכך לנסות לעמוד בצורה מדויקת יותר על דבריהם. מטרתנו בכל מקור תהיה לעמוד על יסוד הדין, זאת דרך הבנה שדרשות חז"ל במדרשי ההלכה טומנות בתוכן הבנה עמוקה בפשוטו של מקרא. כל אחד מהמדרשים מניח לפנינו דרך קריאה עמוקה בפסוקים, יסוד אחר לדין. זאת ועוד, כאשר אנו נפגשים בשני חכמים הדורשים את אותו הדין, כל אחד מפסוק אחר, עלינו לעיין ולהבין מדוע כל אחד מהם למד את הדין ממקום זה. כל זה מתוך הבנה שכל לימוד יביא אותנו למשמעות ותפיסה אחרת של הדין הנלמד.

<u>ראשונים על הסוגיה</u>

גוף הלימוד. מרכז הכובד של הלימוד, בנוי על הלימוד 'הקלאסי', לימוד הגמרא דרך לימוד הראשונים. יש ללמוד את הראשונים, לראות איך כל אחד מהם הבין את הגמרא ולנסות לראות כיצד ניתן להעמיד את השיטות והמחלוקות השונות בהסבר הגמרא.

לומדים רבים יכולים בהגיעם אל הראשונים למצוא את עצמם "מחוץ לסוגיה". המלצתי היא לנסות ולהתמקד בחלק מסוים באותו ראשון ולא בכל דבריו על הסוגיה, בטח בתחילת הלימוד. דהיינו, מתוך השאלות אותן שאלנו, לגשת אל דבריו של הראשון אותו אנו לומדים, ולראות את דבריו בהתאם לנושא עליו דיברנו ושאלנו בלבד, וכך לעשות בכל הלימוד בראשונים. כשיש זמן, יש לנסות ולהתרחב לכל דבריו של הראשון כדי שנוכל להרחיב את יריעתנו על הסוגיה.

נוסף לכך, יש לסכם את הראשון במילים שלנו, בכך נראה שבאמת הבנו את הדברים שאותו

ראשון אומר. לאחר שאנו כותבים יש לעבור שוב על הראשון ולראות האם פספסנו דבר מסויים מדבריו או שכל הדברים החשובים והמרכזיים מדבריו רשומים בסיכומנו. דרך נוספת ובעיניי חשובה לראות אם הבנו את דברי אותו הראשון לאשורם, היא לכתוב את דבריו במילותינו או להסביר את דבריו לחברותא בשמנו.

יוצא ולפעמים אדם מציג ומדבר דבריו של ראשון מסוים, בין אם לחברותא ובין אם לציבור גדול יותר, וכאשר מקשים על שיטתו, תשובתו של הלומד תהיה: בסדר, זה באמת קשה עליו אך אני לא חושב ככה. בעצם בתשובה זו, הלומד ישר משתכנע מהקושיות על אותו הראשון, ולא נלחץ אם דבריו אינם מובנים לגמרי. פעמים ודבר זה מעיד על חוסר בהבנת אותו הראשון. על כן, בלימודנו אנו צריכים קודם כל להיכנס לתוך עולמו ודעתו של הראשון. דהיינו, מבחינתו של הלומד הנכנס ללימוד אותו הראשון, יש להתייחס אל לימוד דבריו כדברים נכונים וצודקים בסוגיה, כך הלומד ירצה לראות ולסדר את דברי הראשון יחד עם הלך הסוגיה, וינסה להבין לעומק מה אותו ראשון ראה בסוגיה, וכך ירצה וינסה להוכיח ולהצדיק את דבריו.

אם אנו לא יודעים להסביר את אותו הראשון ואיך הוא ראה את הגמרא ומדוע דווקא הוא צודק בהבנתו, ומה הן הסיבות שהובילו אותו לפירוש הגמרא בדרך זו, לא הבנו את אותו הראשון כלל ועיקר! אנו צריכים לבוא ללימוד הראשונים מתוך ענווה גדולה וידיעת גדולתם של הראשונים. יש לשים לב, שזוהי דרך מבחן טובה מאוד לראות שאנו באמת יודעים מה הראשון אמר.[22]

כאשר למדנו מספר של ראשונים, יש לראות אותם כ'סיעות', איזה ראשונים דומים זה לזה בסברתם ובטענותיהם. בתוך סיעות הראשונים עצמן עלינו לציין האם יש הבדלים קטנים בין כל הראשונים העומדים באותה הסיעה. שוב, כל הבדל, אפילו הקטן ביותר, יש לציינו, אף אם בתחילה הוא נראה לנו לא משמעותי. לפעמים ההבדלים בין הראשונים יכולים להיות קטנים מאוד במילים שנכתבו אך המשמעות שיוצאת מהבדלים אלה יכולה להיות גדולה מאוד.

בנוסף, בשלב שלאחר זה יש לנסות ולהבין מתוך דבריו של אותו ראשון: מה הייתה תפיסתו את הסוגיה? ועל פי דברי אותו ראשון יש לחשוב מאיזה מבט הוא ניגש ללמוד את הסוגיה, ומה הוביל אותו בפירושו.

<u>הגדרות חדות של הדברים</u> [23]

צורת המחשבה ביסודה היא רחבה ומתפשטת, שטה לה במרחבים, לא כן צורת ההלכה הבנויה מהגדרות חדות של הדברים, אסור ומותר. בלימוד התורה לאור תורת ארץ ישראל אנו שואפים

22. בהקשר לכך, בנושא מעט אחר, כך שמעתי מהרב ויצמן ביחס לשיעור אותו התלמיד שומע. הרבה פעמים מצוי בקרב הלומדים הניסיון לחשוב תוך כדי השיעור מה קשה על הרב ומה אפשר לשאול עליו. פעמים והצורה הנכונה ללימוד היא להתבטל, אתה בא לשמוע את הרב, תשמע את טענתו עד הסוף, תנסה לעמוד עליה, בסוף הדברים תראה אם עוד יש לך קושיה עליהם.

23. גם על כך כתבתי לעיל, אך גם כאן ראיתי להביא לנכון את הדברים ולהראות גם כן היכן הם נמצאים מבחינת תהליך הלמידה של הלומד.

להגיע לאיחוד הדברים. כדי שהסברות והמחשבות העמוקות לא יהיו באוויר ללא אחיזה מעשית, יש לנסות קודם כל להגדיר את הדברים בלימוד, לפשט ולהסבירם בצורה המעשית ביותר. ככל שההגדרות בשלב זה יהיו מדויקות יותר, כך נוכל לדעת שאף ההגדרות הרחבות שתבואנה לאחר מכן, יהיו מדויקות יותר. נוסף לכך, גם המחשבה הרוחנית והעמוקה על הסוגיה, וכן החשיבה על מה הסוגיה באה לומר לנו, כאשר הורתה תהיה מתוך הגדרות חדות וברורות, כך לידתה של המחשבה תבוא על בסיס ומסגרת שיעמידו אותה ויתנו לאותה מחשבה מקום לחול עליה, וכך מסגרות המחשבה גם הן יהיו מדויקות יותר, ולא יתפשטו לכל עבר.

במילים אחרות, צורת המחשבה האנליטית, ההלכתית, זאת שמגדירה במילה אחת חתוכה, תשפיע ותעצב את העולם האגדתי, המחשבתי, על צורתו המדויקת והנכונה.

אחת מהדרכים המרכזיות להגדרה חדשה של הדברים בלימוד, היא דרך צורת הלימוד של בריסק. שני דינים. צורת לימוד זו חשובה מעין כמותה, הדרך להגדיר את הדברים במילים. ההגדרות עצמן אינן רק שלב או אמצעי בדרך לחשיפת האור הגדול יותר של הסוגיה, גם בהן עצמן אנו נוגעים בעצם ובעומק. עצם ההבנה על מה המצווה מדברת, במה היא עוסקת ובמה לא, היא היא חלק מעומקה של התורה.

לא כאן המקום להאריך בסוגי החקירות, אך אולי דרך אחת ומרכזית לבחינת הדברים והחילוק בין ההגדרות השונות הוא הניסיון לבוא ולשאול את עצמנו, מאי נפקא מינה. ההגדרות אינן סתם הגדרות ריקות, אלא מאחורי כל הגדרה עומדת מחשבה. כלומר אם צד אחד אומר את הדברים כ'סימן' והצד השני אומרם בדרך של 'סיבה', כל אחד הסתכל על המצווה או הסוגיה מכיוון אחר, מנקודת מבט אחרת. דרך זו יכולה לבאר מחלוקות גדולות בסוגיות ובראשונים ודרכה אנו יכולים לבאר איך כל אחד ראה את הדברים בצורה שונה, ומה הייתה תפיסתו בנוגע למצווה זו.

<u>המשך להגדרות בריסק</u>

תורת ארץ ישראל אינה עוצרת בהגדרות. ההגדרות הן הכלי לחשוף עוד יותר את עומקה של הסוגיה. כעת, עלינו להבין לא רק **איך** כל אחד הסתכל על הסוגיה ומה היה מבטו, אלא עלינו לשאול **למה** הוא בחר להסתכל על המצווה/הסוגיה דרך מבט זה ומה זה מלמד אותנו על תפיסתו את המצווה. וממילא, צריכה להישאל השאלה על פי שיטתו, מדוע התורה/חז"ל דיברו על כך באופן זה.

כלומר, אפשר לנסות ולהסביר מתוך הגדרת הדברים איך כל אחד ראה את המצווה ומה היה הדגש שלה, אך אנו רוצים לשאול על שלב ראשוני יותר, מדוע הוא בחר לראות את המצווה דווקא בצורה הזאת, למה כך ולא כתפיסה ההפוכה לכך. וכן, מדוע הוא ראה את הדגש של המצווה דווקא דרך הגדרה זו? מה זה אומר לנו שהחיוב מצידו הוא חיוב מסוים? אף אם לא נסתפק בדרכה של בריסק בלימודנו, ונשאל את עצמנו מדוע הדין נקבע דווקא בצורה כזאת. גם על כך עלינו לשאול, מה היא המשמעות שהדין נקבע כך, מדוע זוהי הסיבה שבגינה נקבע

הדין, מדוע דווקא היא הסיבה שהכריעה כיצד יש לפסוק דין זה.[24] שאלות אלו יובילו אותנו לכדי הבנת המשמעות של המצווה, ותפיסתה של המצווה על פי שיטתו. על כן, כאשר אנו נפגשים במחלוקת אנו נקראים ומוזמנים להוליד מתוכה שתי תפיסות על המצווה, שתי הבנות הבאות לבאר מה המצווה אומרת לנו, ומה משמעותה אלינו.

משמעות הדברים

משמעות הדברים יכולה להיות בדרך בה ביארנו בצורה מסודרת לאחר ההגדרות החדות, אך האמת היא שמשמעות הדברים קיימת ונמצאת בכל דבר. עלינו לנסות ולהבין, האם ההלכה פה היא עניין טכני בלבד או שמאחוריה מסתתרת מהות אותה עלינו לחשוף.

הדרך להגיע למשמעות הדברים יכולה להגיע דרך שאלות רבות על הסוגיה, על סדר המסכת, על הלשונות המיוחדים שנמצאים בסוגיה, פרטים שדורשים בירור מעמיק יותר בסוגיה ועוד. אך לא רק דרך פרטים המופיעים בסוגיה עצמה אנו יכולים להגיע אל המשמעות, אלא אף בעקבות הפרטים המרכיבים את ההלכה, שלא ברור מה מקומם ומדוע נבחרו דווקא הם לייצג את המצווה או ההלכה, עלינו לחשוב מה היא משמעותם של אותם הפרטים, מה הם מייצגים ומדוע מצווה זו מיוצגת בדווקא על ידם.

כלומר, כאשר מצווה/הלכה נעשית ע"י חפץ מיוחד, יש לתת את הדעת האם יש קשר בין החפץ לאותה המצווה. יש לחשוב מה זה אומר לי שאותו פרט הלכתי הוא חלק מהמארג הכללי הגדול והשלם, מתוך הבנה שגם הוא בדרכו יוצר ומקיים את משמעותה של אותה מצווה/הלכה. הרבה פעמים הדרך להגיע אל משמעות זו היא לראות היכן 'חפץ'/'פרט' זה מופיע במקומות אחרים, ומה ואיך הוא בא לבטא במקום שם. מקום נוסף דרכו ניתן להגיע אל משמעות הדברים הוא דרך סוגיה אשר בתוכה יש התפתחות אגדתית, או לחילופין התפתחות הלכתית. התפתחות זו מוסיפה עומק נוסף לסוגיה, ואינה רק כתוספת, אלא היא מרחיבה ומלמדת אותנו על תפיסה ושלמה יותר של הדין בו אנו עוסקים.

איך להגיע אל כל המקורות והרעיונות

בעיניי, עצם שאילת השאלות וההתעמקות בסוגיה בסופו של דבר יביאו להוצאת משמעות הדברים. התשובות לא באות ברגע, ולפעמים אפשר לשבת הרבה זמן על מקור אחד ולא להבין אותו כלל, לא להבין את דבריו או שלא להבין מדוע אמר את דבריו, וביום לאחר מכן לומדים את אותו הראשון שוב ופתאום הדברים ברורים ונהירים.

כך הדברים גם כאן בכל הלימוד כולו. על כן, העניין המרכזי הוא לדעת לשאול את השאלות הנכונות. אין לפחד מכך שאנו לא יודעים את התשובות, לפעמים גם בסוף הלימוד נישאר במצב

24. על דרכו של ר' שמעון שקופ בשונה מבריסק נהוג לומר שהוא לא הסתפק ב'מה' אלא חיפש את ה'למה'. על גבי זה, כננס על גבי ענק, נראה שאנו יכולים לצעוד עוד צעד ולשאול, מדוע ה'למה' הזה הוא זה שנקבע להלכה, מדוע זה ולא אחר.

זה של חוסר תשובה ופתרון, אך פעמים והדברים יתחברו להם מתוך דברים נוספים שאנו לומדים והמחשבה ישר 'תחזיר אותנו' לאותה סוגיה אותה עדיין לא 'פיצחנו'.

זאת ועוד, לפעמים דרך שמיעת שיעורים של רבנים, דברים מתבררים. דרכם אני יכול לבנות עוד קומה, להוסיף על הדברים שלהם, לחשוב על הדברים שלהם, לא כל הדרך צריכה להיות בנויה על ידי. פעמים רבות נעזרתי או שהיו קיימים כבר במחשבתי דברים אותם שמעתי מרבנים שונים ממקומות שונים, וכך נוסף עוד חלק לפאזל, עד שהיה נראה לי לדבר שלם ואמיתי.

בנוסף, ואולי החלק החשוב ביותר בין תלמידי החכמים שבארץ ישראל, לשתף את החברים, בשאלות ובמחשבות. החברים באים מבחוץ ולכן לפעמים רואים את הדברים במבט נקי יותר מאיך שאנו מסתכלים על השאלות והתשובות שלנו. דווקא ממבטם החיצוני, החברים יכולים להקשות ולשאול שאלות שלא ברורות להם מדברינו, דבר זה ידרוש מאיתנו דיוק נכון ואמיתי יותר של הדברים. זאת ועוד, החברים יכולים גם להוסיף על דברינו מתוך דברים שהם למדו, מקורות שהם ראו ועוד.

דרך בחינת הדברים

ישנו חשש ברקע בקרב הלומדים, כפי שכבר נגעתי בהקדמה, שבלימוד זה אפשר להגיע לדברים שאינם נכונים. אך ברצוני לומר, שכל עוד מה שעומד לנגד עיננו הוא הרצון לחשוף ולגלות את דבר ה', אנחנו מצויים במקום הנכון. אנו רוצים לגלות ולדעת למה התורה כיוונה, על מה חז"ל דיברו. ואיך אנו יכולים לדעת שאנחנו בכיוון הנכון? ראשית יש לנו את השכל שלנו, איתו אנו יכולים לבחון ולחשוב האם הדברים נראים אמיתיים ונכונים.

האם הדברים נראים לנו ישרים, בהירים, מובנים? האם כעת לאחר כל ביאורנו, אנו באמת חושבים שזה מה שהסוגיה באה להגיד לנו? האם אנו יכולים לראות את הדברים בתוך הסוגיה? האם מה שכתבנו עוזר לבאר את הסוגיה והמחלוקות? אם התשובה לכל זה היא לא (ולא מחוסר ביטחון) אז בכך נדע שאנו לא בכיוון. אם כן, מעולה, אנחנו הבוחנים האמיתיים לדברינו.

אך בחינת הדברים מצידנו לא תמיד מספיקה. קורה שבעקבות חידוש שאנו מרגישים שיש בידינו אנו מנסים לסדר את כל הסוגיה כדי שהדברים יסתדרו עם מחשבתנו, גם אם בצורה עקומה. לכן, חשוב מאוד לנסות ולשתף חברים ורבנים במחשבותינו, מה דעתם. דברים רבים במאמרים שכתבתי בספר כאן, שונו בעקבות דברים אלו, לפעמים הסכמתי ולפעמים לא, אך גם אי ההסכמה גרמה לי להאמין בדברים וכן לחדדם יותר.

חוויה נוספת ומשמעותית במהלך הלימוד האישי שלי, היא שתוך כדי הלימוד בסוגיה אתה עובר בין מחשבות רבות ובין הגדרות שונות. לפעמים כשאתה נמצא באמצע עיסוקך בסוגיה במהלך השבוע, אתה 'נתפס' על רעיון וכיוון מסוים ומרגיש שהוא אמיתי, ברם, מעט זמן אחר כך מחשבה זו נראית כלא נכונה כלל, ובכך אתה מגיע לשנות את דבריך. אך לפעמים החשיבה

האחרת באה כצמצום או הרחבה של הדברים הראשונים, ובכך המחשבה הראשונית נעשית מדויקת ואמיתית יותר, כך אט אט באים לידי ליטוש המחשבה על הסוגיה.

לא דומה תחילת המחשבה שלי בלימוד הסוגיה, למחשבה האחרונה והסופית, ופעמים שהיא כלל לא דומה. אך כל מחשבה מקדמת אותנו עוד צעד עד להבנה השלמה. בעיניי נכון שכל מחשבה למדנית או רעיונית העולה במחשבתי על הסוגיה, כל כיוון שנראה לי באותו רגע שיש בו דבר אמיתי, גם אם כרגע אינו מספיק מדויק, יש להעלותו על הכתב. קודם כל, עצם הכתיבה לבדה תעזור לנו לדייק את הדברים ואת המחשבה, כך נוכל לראות האם המחשבה הנמצאת לנו בראשנו, "מצליחה" לעלות על הכתב בצורה מסודרת ובהירה. בנוסף, כך המחשבה תישאר באמתחתי ואוכל לשנות ולסדרה עד שאט אט אצליח להגיע למחשבה המלוטשת והאמיתית בסוגיה.[25]

דרך ההגעה אל הרעיונות

הלימוד בתורת ארץ ישראל, כלול בו הכל, גמרא, הלכה, מחשבה, תנ"ך. על כן יש ללמוד ולהתמקצע גם בכל נושא בנפרד, לעמוד על זוהרו של כל חלק וחלק מהתורה. בכך הלומד יידע איך ללמוד כל חלק בנפרד, מה הם הכלים איתם הוא ניגש לכל חלק בתורה ובכך יכול לאחד אותם וללמוד אותם יחד בצורה שיפרו זה את זה.

על כן, בצורה מעשית עלינו לקבוע לכל לימוד זמן מסודר, ולסלול לעצמנו דרך מסודרת כדי לרכוש כלים ללימוד כל נושא. ובעיקר לימוד מחשבה מסודר, לימוד המחשבה יכניס באדם דיבור ושיח מחשבתי, אמוני, של התורה, עולם מחשבה מפותח ישפיע מאוד על לימוד ההלכה ועל לימוד העיון.

אם תוך כדי לימוד העיון עולה במחשבתנו מחשבה עמוקה על הסוגיה, ואנו רוצים למצוא לה מקור, אפשר לחפש במקורות המידע דרך מילים ונושאים אותם אנו מחפשים, ואף כאן ניתן לשאול רבנים וחברים האם הם מכירים מקור המתייחס לנושא המחשבתי עליו חשבנו. בד"כ בלימודנו אנו לא ממציאים רעיונות ומחשבות, אלא בדרך לימוד זו אנו מראים איך רעיון מסוים הקיים במחשבת ישראל יכול "להתלבש" על הלכות מסוימות, ובכך אנו באים ומאירים כל דין ודין ונותנים לו עוד עומק ומשמעות. אך, יכול להיות גם כן שכאשר אנו לומדים את הסוגיה מתחדשת לנו מחשבה חדשה ועמוקה, אור ה' המתגלה אלינו מתוך הסוגיה.

בנוסף, כפי שכבר כתבתי לעיל, הלומד יכול להרגיש היכן הנקודה המרכזית של הסוגיה נמצאת, סביב איזה נושא. כאשר פרט מסויים מרגיש משמעותי באותה הלכה ומצווה ולא ברור מדוע הוא

---

25. שורש לתחושה זו מצוי בדברי הרב באורות הקודש ב, כא: "מי שאין נפשו משוטטת במרחבים, מי שאינו דורש את אור האמת והטוב בכל לבבו, איננו סובל הריסות רוחניות, אבל אין לו גם כן בניינים עצמיים. הוא חוסה בצלם של הבניינים הטבעיים, כמו השפנים שהסלעים הם מחסה להם. אבל האדם, מי שנשמת אדם בקרבו, נשמתו לא תוכל לחסות כי אם בבניינים שהוא בונה בעמלו הרוחני, שאיננו פוסק תמיד מעבודתו הזריזה.."

כל כך משמעותי, יש לחפש מתי פרט זה מופיע במקומות אחרים, האם הוא מופיע במקומות אחרים. גם כאן לבדוק קודם כל בתורה האם פרט זה מיוחד לדבר מסוים? וכן יש לעיין ולחפש דרך המפרשים והסוגיות השונות. מתוך הסתכלות במופעים השונים של אותו ה'פרט' אפשר יהיה לחשוף מה תפקידו בדבר אותו אנו לומדים כעת, וכך תואר הסוגיה באור חדש.

דברים נוספים ועיקריים בלימוד תורת ארץ ישראל

ניסיתי בהקדמה לגעת בעיקר בדברים שאני נגעתי בהם בדרך לימודי. אך תורת ארץ ישראל נוגעת ומדברת גם על מקומות נוספים. רבים מהם נמצאים בשיעוריהם של הרב ויצמן והרב תמיר, על כן אמנה את החוסרים העיקריים שלא מצויים בדבריי.

לימוד בי"ג מידות - לימוד של הלכה דרך מידה מסוימת, כל הלכה קשורה לאופן בו היא נלמדה מהתורה. בדרך הבנת משמעותה של המידה יש לחשוף עוד עומק ומשמעות של המצווה אותה אנו לומדים. ביאור: לדוגמא בלימוד בגזרה שווה אנו לומדים ממקום אחד למקום אחר. לימוד זה אומר בעצם שבמקום אחד חסר מידע אותו יש ללמוד ממקום אחר. אך מדוע חסכה התורה במילים ולא כתבה בכל מקום את הדברים בצורה מפורשת? אנו בלימודנו מבינים שבאמת חז"ל ראו שיש כאן קשר מהותי ועמוק בין שני המקומות השונים, ועל כן התורה נתנה לחז"ל את המקום לחבר ביניהם, כדי ללמוד זה מזה לא רק את פרטי ההלכות.

השוואה בין ירושלמי לבבלי - עסקנו מצד השוואה של ירושלמי ותוספתא אל מול הבבלי, אך יש לדעת שחלק מרכזי בלימוד תורת ארץ ישראל מגיע על ידי ההשוואה בין הירושלמי שדרכו לכתוב את הכללים לבין הבבלי שדרכו לכתוב את הפרטים. החיבור בין הירושלמי לבבלי יכול להצביע על הסתכלות שונה, בירושלמי ובבבלי רבות הפעמים שדרך ההסתכלות בארץ ישראל שונה מההסתכלות בבבל, דווקא מתוך השוני בין בבל לארץ ישראל.

פעמים אחרות יש לחבר בין הכלל עליו מדבר הירושלמי ובין הפרטים עליהם מדבר הבבלי. הבבלי והירושלמי מייצגים תפיסה של כלל ופרט, שתי תפיסות שונות על הדברים, אנו יכולים ליצור מחשבות אלה גם במהלך לימודנו, לחפש כל העת את הכללים, את העקרונות, ולא להיות עסוקים רק בפרטים ובמעשים.

יש לשים לב בהשוואה בין הירושלמי לבבלי, לשאלות כמו: האם מה שהפריע לבבלי הפריע גם לירושלמי. והאם מה שפשוט לירושלמי היה פשוט לבבלי, מדוע זה כך? האם ניתן ללמוד מכך על תפיסה שונה את הדין. מה היה קשה לירושלמי ומה לבבלי, ומה היו הה"א של הירושלמי לעומת הבבלי (ראה לדוגמא את הה"א בתחילת מסכת קידושין של הירושלמי שיש לאיש לקנות את האישה בכל שלושת הקניינים, וראה הרב גוסטמן על כך).

בנוסף, יש לדייק במילים, באילו מילים הירושלמי ניסח את הדברים ובאילו מילים הבבלי. כך לצורך הדוגמא, במסכת סנהדרין בדף כג. אנו מגיעים אל דין 'זבל"א' (=זה בורר לו אחד), בעוד

הבבלי בתחילה הולך עם ההבנה שמדובר על בי"ד, הירושלמי כבר בהתחלה מתחיל עם ההבנה שמדובר על כך שבעלי הדין יוצרים את בית הדין, מרכיבים בית דין חדש. ובאמת נראה שם שבתלמוד הבבלי לא ברור מה דבר זה עוזר, ולשם כך נעזרים במערבא (בא"י) שם אומרים שמתוך שזה בורר לו אחד וכו'..

כלומר בא"י, ראו בזבל"א דבר לכתחילאי, בעוד בבבל לא ראו במה זה מועיל, ללא ההבנה והתפיסה של א"י. בלי להרחיב כאן בדבר יותר מהנצרך, גם כאשר התלמוד הבבלי ציטט כאן את המובא מהירושלמי, אנו רואים שהוא הביא את זה בלשון אחרת. בעוד בירושלמי נאמר בשם ר' זירא: שכל דיין 'מרדף זכותו', ב- בבלי נאמר 'מתוך שזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד יוצא הדין לאמיתו'.

נראה שגם כעת, הבבלי עדיין משאיר את הדבר כצורת בית דין, הבבלי מתקשה לראות מציאות בה יהיה דיין שיחפש רק אחר הזכות של זה שהפך אותו לדיין, והבנתו היא שמתוך כך שבעלי הדינים יבחרו לעצמם דיין, יצא הדין לאמיתו, כיוון שהם יקבלו על עצמם את הדין. בעוד, הירושלמי יכול להבין כיצד יהיו שני דיינים שכל אחד מהם מחפש אחר הזכות של בעל הדין שבחר אותם - וזהו הדין לאמיתו, שכל דיין עסק לעומק בזכותו של אותו אחד שבחר בו, וע"י כך הדיינים יגיעו לדין השלם והעמוק, כאשר חקרו אחר כל נקודות הזכות של שני בעלי הדין. (למעיינים בסוגיה ראו רש"י, רא"ש וב"ח - ונראה שאפשר לבאר את רש"י כהבנתנו בבבלי, והרא"ש והב"ח מייצגים את ההבנה בירושלמי).

מכל מקום אנו רואים שההבדלים בין הבבלי לירושלמי יכולים להוליד הבדלים ורעיונות משמעותיים על שתי תפיסות, כאשר בבבל, צורת המחלוקות נעשתה בצורה של 'חובלים זה לזה בהלכה', בעוד בא"י צורת המחלוקת נעשתה כאשר היו 'מנעימים זה לזה בהלכה' - הדיון השלם, חוסר הפחד לשמוע את הדעה השניה ואת הצד הנגדי על מנת לקבל דעה שלמה והרמונית על ההלכה, ועל המציאות.

אוקימתות, חסורי מחסרא, מילתא אגב אורחיה - לא נגעתי בדבר זה במאמרים שכאן בצורה משמעותית. אך פעמים רבות בלימודי אני נותן לדברים יחס בלימוד.

חסורי מחסרא - מדבר על כך שהמשנה כתובה בצורה לא טובה, לא תקינה לכאורה, לא כפי שהיא צריכה להיות כתובה. יש לנסות להבין מדוע בכל זאת המשנה כתובה לפנינו דווקא בצורה זו.

מילתא אגב אורחיה - הלכה אותה אנו לומדים שלא במקומה אגב דבר אחר, יש לנסות ולהבין מה המקום שלה בסוגייתנו, וכן ולראות האם יכול להיות שיש קשר מהותי ומשמעותי בין מה שנלמד כדרך אגב לבין הדבר עצמו.

פנימיות התורה: הבאתי במאמריי מקורות פנימיים, אך יכול להיות שיש שלב נוסף, של מקורות שעוסקים רק בפנימיות, אך לא הרגשתי בדבריי מקום לשלבם. אפשר והדבר יכול להתבטא

כאשר אנו רואים שהמקורות הפנימיים מתייחסים באופן ישיר לסוגיה או לפרטים המצויים בתוכה.

הבאתי כאן סוגיות נבחרות בהן עסקתי בשנתיים האחרונות. לא בכל סוגיה שאני לומד אני מצליח להגיע לעומקה ולחשוף את האור הפנימי החבוי בה, אך יכול להעיד שכאשר המגמה והכיוון היא חשיפת העומק שבסוגיה, הרצון לדלות ולחשוף עוד מאורו של ה' משפיע על כל סוגיה. בחיפוש, ביחס אל הסוגיה. אמנם, לפעמים נשארים בצ"ע או שמגיעים למסקנה שאין להכריח פה דבר אחר, אך עצם הגדרת ודיוק הדברים הם העומק והמשמעות עליה הסוגיה באה לדבר.

העומק שבלימוד, הנשמה של הסוגיה

כאשר הרב קוק מדבר על ההשוואה בין הירושלמי לבבלי אני חושב שיש בכך כדי להגדיר את כל תורת ארץ ישראל. אמת היא שהבבלי עמוס בדיונים הרבה יותר מהירושלמי, ואילו הירושלמי כתוב בדרך כלל במסקנות הסוגיה, בכללים, ללא כל הפרטים הסבוכים של הסוגיה. אך לעניותי יש לראות את הירושלמי והבבלי כסימן למגמה של ארץ ישראל אל מול המגמה הבבלית. הרצון שלנו הוא לאחד ביניהם, אי אפשר לזה בלא זה. פעמים שדבר זה ייצא מתוך השוואות בין ירושלמי לבבלי, אך אפשר ודבר זה יגיע אף ללא ההשוואה, וכך נרצה לראות במאמרים בספר זה, כיצד ניתן להגיע אל הסתכלות עמוקה על הסוגיה, זאת מתוך בחינת כל השאלות בסוגיה, וכן מקריאה מדוקדקת של הסוגיה והמקורות הקדומים.

כפי שכתבתי בהקדמה, הרעיון שמגיעים אליו בסף הסוגיה אינו רק תוספת נחמדה לסוגיה או רעיון שיכול להוסיף עוד דבר נחמד לסוגיה, אך שאפשר גם בלעדיו. אין אנו אומרים שאחרי ההלכה, אפשר לראות עד לדבר גם בעולם המחשבתי. טענתנו היא שהנקודה עליה אנו מדברים היא המחזיקה את כל הסוגיה, העומק ודבר ה' היוצא מלימודנו, הוא המחזיק ומצמיח את כל הסוגיה, ואיננו רק התוצאה הסופית או הפירות שלה.[26]

גם אחרי כל הכתוב כאן, אפשר והלומד יקרא ויאמר כי זוהי שיטה עם כל כך הרבה דרכי למידה, ואיך אפשר לדעת בכל סוגיה באיזה דרך לבחור כעת? מתי בוחרים ללמוד בדרך זאת ומתי באחרת. המלצתי היא ללכת על פי הסדר אותו כתבתי למעלה, ומתוך הילוך הסוגיה האדם יראה על מה הסוגיה 'שמה' את הדגש החזק ביותר. מתוך הבנת הפשט לאשורו, יוכל הלומד לדעת מה היא כאן דרך הלימוד עליה יש לחשוב. לדוגמא אם הסוגיה מלאה בלימוד מפסוקים, יש לתת את הדעת על הפסוקים, במה הלימודים שונים זה מזה והאם יש שוני. וכן על זו הדרך בכל

26. כאן נראה לי להדגיש, בדרך לימוד זו אנו רוצים לראות ולהראות איך ההלכה והאגדה מחוברות זו בזו בקשר הדוק. ממילא, לימודנו אינו בנוי על קשרים רופפים, וכן אינו בנוי על ראיית מילה בגמרא המזכירה לנו דברים פנימיים שאנו באים ודורשים אותם. אנו רוצים להראות איך העולם האגדתי וההלכתי שלובים זה בזה. אנו בונים את דברינו מלמטה למעלה, מתוך כל נבכי הסוגיה, אנו רוצים לראות איך הרעיון הפנימי, הוא הנראה כמבטא את מה שהפשט בא לומר לנו, ואינו רק כרעיון נחמד.

הסוגיות השונות.

ובכל זאת אם אני צריך לתמצת את המשותף לכל דרכי הלימוד בתורת ארץ ישראל, הייתי מגדיר זאת כ: חזרה אל המקור, חזרה אל נעם ה' המופיע אלינו דרך המילים של הגמרא והפסוקים, חזרה אל המקורות הקדומים, כל פעם בדרך אחרת. אנו נעזרים בראשונים ובאחרונים כדי לבאר את דברי התורה הקדושה, ולא להפך. לוקחים את התורה ואת חז"ל ברצינות!

שם הספר - נעם ה'

"אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו."[27] בקשתנו היא אחת. לשבת בבית ה'. לדרוש אותו, לדרוש בשמו, לדעת את ה' דרך תורתו ולחשוף את נעם ה' דרך התורה אותה הוא נתן לנו.

נועם אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שמנעימים זה לזה בהלכה.[28] אנו בארץ ישראל בלימוד שכולו נועם, התלמידים זה עם זה, סברה של אחד באה בשביל השני. אנו רוצים לראות גם בלימודנו איך גם המחלוקות בין החכמים מראות שני צדדים של האמת הגדולה, כיצד דרכן אנו יכולים לחשוף ולעמוד על אמת גדולה יותר. וכך מתוך המחלוקת אנו יכולים 'להחזיק' בצורה טובה יותר את האמת האלוקית, לעמוד על הדעה הנכונה והאמיתית המכוונת לדבר ה'.

הרצון לחזות בנועם ה', עובר דרך העולם הזה. כלומדי תורה הוא עובר דרך כל שלבי התורה, אי אפשר לדלג ולדמיין שאנו חוזים בנעם ה', צריך להיות מבאי בית ה', בדרך לימודנו ובאורחות חיינו.

תורה עם נעם ה', לימוד המבקש את מה שה' רוצה ממני דרך סוגיה זו. מה ה' אומר לי? איך אני יכול לחשוף ולגלות עוד מאורו בעולם הזה.[29] כאשר מחשבתנו פונה אל הסוגיה ואל הלימוד בצורה זו, אנו מבקשים את האמת, את האמת האלוקית כפי שניתנה מסיני.

לחזות בנעם ה', פירושו גם כן הוא לראות איך כל החלקים של התורה מתאחדים להם בהרמוניה, איך הכל קשור זה בזה, אין חלק שנפרד מחבירו. ההלכה והאגדה מתאחדות להן, כי אנו מבקשים את דבר ה' בראשיתו, כפי שיצא ממנו יתברך. ההבנה שהחלקים השונים אינם מנוגדים זה לזה, טומנת בתוכה את הניסיון לבוא ולחבר ביניהם, ובעומק את הניסיון לחשוף את נעם ה', לגעת ולדעת.

השם נעם ה', בא רק מצידנו. הרי האות ה' מייצגת את ה' בעולם שלנו. אני חושב שיש בכך גם

---

27. תהלים, כז, ד

28. סנהדרין כד.

29. לחזות - לראות בנעימות תורת ה': (מצודת דוד תהלים פרק כז פסוק ד)

כדי ללמד על הלימוד שלנו, דווקא דרך האות שמייצגת את ה' בפינו. אנו נפגשים עם תורת ה' כפי שנתן לנו שכלנו לגעת ולדעת. דרך החשיפה שלנו לאותו נעם עליון באה מתוך 'המשקפיים' שלנו, דווקא מתוך המקום שלנו ביחסנו אל ה' אנו יכולים לחשוף ולדלות מה ה' יתברך רוצה מאיתנו, מתוך העולם שלנו.

וכדי שנצליח בלימודנו לחשוף את האמת האלוקית, מתוך אמונה גדולה עלינו לבקש ולהתפלל לפניו:

"ויהי נעם ה' אלוקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו".

אנו כאן עוסקים ברצון לשבת בבית ה' ומבקשים לחזות בנעם ה'. מתוך צורת לימוד זאת, כל אורחות חיינו, היחס שלנו לארץ ישראל ועם ישראל יהיו בבחינת לחזות בנעם ה', הרצון לראות את הכל בצורה אלוקית, נשמתית ומאוחדת, איך כל המציאות מורה על שמו יתברך. מדיני נזיקין ועד דיני קודשים, בכל עלינו לחשוף את אורו של ה' יתברך.

מקורות מרכזיים המדברים על תורת ארץ ישראל לעיון הלומד

אורות התורה יג.
רב חרל"פ על ה"א: בית זבול, ירושלים, ישיבת בית זבול, תש"י, הקדמה עמ' ד'.
אורות התורה יג, ח, אגרות א, צו. קג. תפג.
אורות, קא.
אורות הקודש ב, כא.
אורות, המסגרת האנושית.
אורות התורה, ב, ב.
הרב חרל"פ, מעייני הישועה, לט, עמ' סו (איחוד התלמודים).
זהב הארץ (הרב ויצמן), מופיע באסיף.
הרב שרלו בספרו על תורת ארץ ישראל (מופיע כקובץ גם באינטרנט).

מסכת שבת